

ŞƏHLA XANKİŞİ qızı ƏLİYEVƏ
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Dövlət Universiteti

LEKSİK YOLLA YARANAN SÖZLƏRİN DİL SİSTEMİNDƏ ROLU

Azərbaycan dili qədimliyi və zənginliyi ilə dünya dilləri, eləcə də qohum türk dilləri içərisində xüsusi yer tutur. Müasir Azərbaycan ədəbi dili dərin elmi nəzəriyyələri, təbiət və cəmiyyətin inkişaf qanunauyğunluqlarını, ən yüksək fəlsəfi fikirləri ifadə etməyə, yüksək səviyyədə kommunikativ funksiyaları yerinə yetirməyə qadir bir dildir. Bu dilin saflığı, incəliyi, zənginliyi, poeziya dili olması haqqında Bestujev Marlinskiy, Mixail Yuryeviç Lermontov və s. kimi görkəmli şəxsiyyətlər gözəl fikirlər söyləmişlər. Bütün bəşəri fikirləri ifadə edən əsas dil vahidi sözdür. Söz haqqında görkəmli dilçilərin bir-birindən fərqli, eyni zamanda uyğunluq təşkil edən bir çox fikirləri və mülahizələri vardır: “Söz dil sisteminin əsas, müstəqil və ayrıca işarə vahididir” [3, s. 67]. S.Cəfərov yazırdı: “Söz ünsiyyət məqsədlərinə xidmət etmək üçün işlədilən, gerçəkliyin hər hansı bir faktını, onun təbiət materiyası kimi fonetik tərkib vasitəsilə ifadə edən dil vahididir” [2, s. 11-12]. Ferdinand De Sössür göstərir ki, söz işarələr sistemidir. Məşhur rus leksikoloqu A.İ.Smirnitskiy yazır: “Söz əvvəlcədən hazır olub (yəni dildə – Ş.Əliyeva), nitqdə bütöv və sərbəst şəkildə təkrarlana bilən

leksik-qrammatik mənalı ən kiçik müstəqil dil vahididir” [7, s. 13]. Əlbəttə, sözə verilən təriflər çoxdur, bunların hamısı haqqında məlumat vermək imkan xaricindədir və məqsədimiz də sözlərin yaranma yolları, həmçinin leksik yolla yaranan sözlərin dil sisteminə rolunu araşdırmaqdan ibarətdir.

Məlumdur ki, sözlər və frazeoloji vahidlər dilin lüğət tərkibində yerləşir. Lüğət tərkibi isə dilin ən mütəhərrik, sürətlə inkişaf edən hissəsidir. Dilin lüğət tərkibi xalqın elmi, mədəni səviyyəsi yüksəldikcə çoxalır, artır və zənginləşir. Dilin lüğət tərkibi necə, hansı yollarla zənginləşir? Burada birinci növbədə sözyaratma prosesi və sözyaratmanın yolları müəyyənləşdirilir. Sözyaratma anlayışı, fikrimizcə, dünya dillərində eynidir. Sözyaratma dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsində, dilin formalaşmasında və inkişaf etməsində ən əsas vasitədir. Belə ki, sözlər müxtəlif mənbələr əsasında müxtəlif yollarla yaranır. Sözyaratma xüsusi dilçilik şöbəsinin tədqiqat obyektidir. Akad. A.Qurbanov yazmışdı: “Sözyaratmanın mənbələri, imkanları, vasitələri, formaları, xüsusiyyətləri və digər cəhətləri ilə məşğul olan dilçilik şöbəsi **derivatologiya** adlanır” [5, s. 426]. Müəllif onu da qeyd edir ki, derivatologiya, demək olar ki, dilçiliyin bütün şöbələri ilə əlaqədardır. Lakin leksikologiya və qrammatika ilə daha sıx əlaqədardır. Sözyaratmanın müxtəlif yolları, üsulları vasitəsilə dilimizin lüğət tərkibi zənginləşir və inkişaf edir. Eyni zamanda söz yaradıcılığının bütün detalları dilin tarixi inkişaf prosesi nəticəsində formalaşan qrammatik quruluşunda əks olunur.

Azərbaycan dilinin lüğət tərkibində mövcud olan və yeni yaranan leksik vahidlər dilimizin öz daxili inkişaf qanunlarına uyğun şəkildə üç proses nəticəsində yaranmışdır: 1. Leksik yolla sözyaratma prosesi; 2. Morfoloji yolla sözyaratma prosesi; 3. Sintaktik yolla sözyaratma prosesi. Leksik, morfoloji və sintaktik yolla yaranan sözlər öz inkişafı tarixi etibarilə bir-biri ilə bağlı olur, biri digərinin yaranmasında böyük rol oynayır. Məsələn: *iş, beş, ot, yaz, bax* və s. kimi sözlər anlayışları, məfhumları adlandırmaq, ifadə etmək zərurətindən leksik yolla yaranmışdırsa, *işçi, beşlik, otluq, yazı, baxış* kimi sözlər morfoloji yolla, *Qarabağ, Çənlibel, qolbağ* tipli sözlər sintaktik yolla yaranaraq dilimizin lüğət tərkibini zənginləşdirmiş, insanlar belə leksik və qrammatik qaydalarla yaranan dil vahidləri – sözlər vasitəsilə bir-biri ilə kommunikasiya yaratmağa müvəffəq olmuşlar.

Ali məktəblərin filologiya fakültəsinin tələbələri üçün yazılmış “Современный русский язык” dərslərində oxuyuruq: “Новые слова могут создаваться и не морфологическими способами словообразования. К ним принадлежат следующие:

1. Морфолого-синтаксический способ словообразования, при котором новые слова появляются в результате перехода их из одной части речи в другую.

2. Лексико-семантический способ словообразования, при котором новые слова появляются в результате распада многозначного слова на омонимы: долг₁ (задолженность) – долг₂ (обязанность), мир₁ (вселенная) – мир₂ (состояние без войны).

3. Лексико-синтаксический способ словообразования, при котором новые слова возникают в результате сращения в одну лексическую единицу целого сочетания слов: сейчас (из сей час), сегодня (из сего дня), сумашедший (из с ума сшедший)” [6, s. 165].

Hər bir dilin leksik tərkibinin mühüm bir hissəsini leksik yolla yaranan sözlər təşkil edir. İlk baxışda leksik yolla sözyaratma sadə görünsə də, əslində mürəkkəb bir yol olaraq geniş tədqiqat tələb edən prosesdir. Azərbaycan dilinin lüğət tərkibində geniş yer tutan minlərlə leksik yolla yaranan sözlər vardır ki, onların necə, hansı dövrdə yaranmasını dəqiqləşdirmək, müəyyənləşdirmək çətindir. Çünki tarixi və məişəti etibarilə leksik yolla əmələ gələn sözlər elə dəyişikliklərə uğrayaraq bu günə qədər gəlib çatmışdır ki, belə sözlərin etimologiyasını araşdırmaq zərurəti yaranır. Leksik yolla sözlərin əmələgəlmə prosesi o deməkdir ki, bu üsulla yaranan sözlər quruluşca sadə olur, morfemlərə – tərkib hissələrinə bölünmür və dilin lüğət tərkibinə hazır şəkildə daxil olur. Akad. A.Axundov yazır: “Leksik yolla sözlərin əmələ gəlmə prosesinin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, yaranan hər hansı yeni leksik vahid törəndiyi ilk məişəyindən öz məzmunu və hətta forması etibarilə uzaqlaşır, yeni məzmunlu, yeni formalı, müstəqil bir söz kimi təşəkkül tapır. Leksik yolla sözlərin əmələ gəlmə prosesinin bir neçə xüsusiyyətinə təsadüf edilir. Daha doğrusu, bu proses demək olar ki, bir-birindən fərqli olan bir neçə üsulla əmələ gəlir” [1, s. 163].

Məşhur leksikoloq S.Cəfərov “Söz yaradıcılığı” kitabında leksik yolla söz yaradıcılığının bir neçə üsullarını müəyyənləşdirmiş, eyni zamanda leksik yolla sözyaratmanın çətin proses olduğunu göstərmişdir. Müəllif leksik yolla yaranan sözlərin yaranma üsullarını da açıqlamışdır.

Azərbaycan dilində leksik yolla sözyaratma prosesində əsas üsullardan biri kimi dilimizin dialektləri hesab olunur. Dialektlər leksik yolla formalaşan sözlər üçün zəruri mənbədir. Elə ədəbi dilimiz Qarabağ, Bakı dialektləri bazasında formalaşmışdır. Lakin bu bir aksioma deyildir. Müasir Azərbaycan dilinin zəngin lüğət tərkibi sübut edir ki, ədəbi dilimizin formalaşmasında bütün dialektlərdən keçmiş sözlər böyük rol

oynamışdır. Belə olmasa, bir dildə danışan insanlar bir-birini tam anlaya bilməz, vahid ədəbi dil formalaşmaz. Dialekt sözləri ədəbi dilə necə daxil olur? Dialekt sözləri ədəbi dil səviyyəsinə yazıçılar, şairlər – sənətkarların əsərləri vasitəsilə gətirilir. Azərbaycanın ölməz söz ustaları – İ.Nəsimi, M.Füzuli, M.V.Vidadi, M.P.Vaqif, M.F.Axundzadə, C.Cabbarlı, M.Müşfiq, S.Vurğun və s. mənsub olduqları dialekt, şivə sözlərini öz əsərlərində işlədərək onlara ədəbi dil elementi statusu qazandırmışlar. Prof. E.Əzizov yazır: “Tarixi dialektologiyanın ədəbi dil tarixi üçün xüsusi əhəmiyyəti vardır. V.V.Vinoqradovun rus ədəbi dili haqqında söylədiyi fikir istisnasız olaraq başqa dillərə də aid edilə bilər: “Tarixi dialektoloji araşdırmasız nə rus ədəbi dilinin xalq əsası haqqında məsələni, nə onun canlı xalq şivələri ilə bağlı olan müxtəlif üslublarının formalaşması və tarixi haqqında məsələni, nə də rus ədəbi dilinin tarixi fonetikasi, tarixi qrammatikası və tarixi leksikologiyasının çoxsaylı, rəngarəng, qeyri-tipik problemlərini tam şəkildə aydınlaşdırmaq olmaz” (Вах: Виноградов В.В. О связях истории русского литературного языка с исторической диалектологией. Москва, Наука, 1978, стр. 210)

Dialektlərin tarixi öyrənildikcə ədəbi dil faktı, bütünlükdə ədəbi dil mənzərəsi daha aydın, daha bütöv görünəcəkdir” [4, s. 3-4].

Azərbaycan ədəbi dilinin təşəkkülündə və sonrakı inkişafında dilimizin bütün dialektləri iştirak etmiş və spesifik xüsusiyyətlərini ədəbi dildə müəyyən dərəcədə saxlamışdır. Ədəbi dilin lüğət tərkibində möhkəmlənmiş dialekt sözlərini öyrənmək, hansı dialektə mənsub olduğunu müəyyənləşdirmək üçün hansı işləri yerinə yetirmək lazımdır? Bu işdə birinci növbədə ədəbiyyat tariximizi izləmək, ədəbiyyat tariximizi ölməz əsərləri ilə zənginləşdirən yazıçılarımızın əsərlərini leksik və qrammatik cəhətdən araşdırmaq, hər bir yazıçının əsərlərində işlənən maraqlı söz və ifadələrin lüğətini tərtib etmək lazımdır. S.Cəfərov düzgün qeyd edir ki, bu işlər asan həyata keçirilən məsələlər deyil, lakin bu məsələləri həyata keçirmədən müasir dövrümüzün lüğət tərkibinin dilimizin öz daxili imkanları hesabına zənginləşməsinin üsullarını müəyyənləşdirmək mümkün deyil. Müəllif onu da qeyd edir ki, dilimizin bütün dialekt və şivələrini öyrənmək, bu dialekt və şivələrin mükəmməl lüğətini tərtib etmək lazımdır [2, s. 122]. Göstərilən üsullarla müasir ədəbi dilə dialekt və şivələrdən söz daxil olma prosesini öyrənmək mümkündür. Azərbaycan dilçiliyində bu sahədə xeyli işlər görülmüş, Azərbaycan dilinin dialektləri geniş tədqiq olunmuşdur ki, bu da ədəbi dilə keçən dialekt sözlərinin aydınlaşdırılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Son zamanlar nəinki dialektoloji lüğətlər, hətta dialektoloji atlaslar tərtib edilmişdir. Bu sahədə Azərbaycanın görkəmli dialektoloq alimlərinin – prof. A.Vəliyev, prof. E.Əzizov, prof. M.Şirəliyev, prof. R.Rüstəmov və s. əsərlərinə diqqət yetirmək lazımdır.

Ədəbi dilə keçən dialekt sözləri yalnız bədii üslubda deyil, dilin bütün üslublarında işlənir, eyni zamanda elmin müxtəlif sahələrinə aid terminlərin yaranmasında da dialektlərdən ədəbi dilə keçən sözlərin böyük rolu vardır. Dialekt sözlərinin ədəbi dilə keçməsi prosesinə ədəbi dilimizin formalaşması tarixindən, hətta “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarından başlayaraq bu gün də rast gəlirik: *ağırlamaq – əzizləmək; al – hiylə, kələk; aş – yemək növü; çözmək – açmaq, açıqlamaq; qurud, kurut – qurudulmuş kəsmik; tutuşmaq – alışmaq, yanmaq; yağmalamaq – qarət etmək, talan etmək; yoğurt – qatıq; arı – təmiz; ismarlamaq – tapşırmaq; ozan – aşiq; xatın – əsil-nəcəbətlə xanım* və s.

Qeyd: Məqalədə yığcamlıq xatirinə nümunələrin mənbəyini göstərməyi lazım bilmədik.

Müasir Azərbaycan ədəbi dilində leksik yolla sözlərin yaranması prosesində başqa xalqların dilləri də zəngin mənbə təşkil edir. Məlumdur ki, hər bir xalq digər xalqlarla ya sülh, ya mübarizələr şəklində qarşılıqlı əlaqə və münasibətdə yaşayır. Bu əlaqələr nəticəsində eyni anlayışların, məfhumların ifadəçisi olan sözlər bir dildən başqa dilə keçir. Bu üsul dilin leksikasını zənginləşdirən bir amil kimi fəal şəkildə daim davam edir. Dünyanın inkişaf etmiş xalqlarından biri kimi Azərbaycan xalqı da tarix boyu müxtəlif xalqlarla yaxın və uzaq şəkildə təmasda olduğundan həmin xalqların dillərindən dilimizə külli miqdarda sözlər keçmişdir və indi də sürətlə keçir. Belə sözlər gəldiyi dildə bəzən formaca dəyişikliyə uğrayır və ya heç bir dəyişikliyə uğramadan vətəndaşlıq qazanır. Tarixi hadisələrlə əlaqədar VII əsrdən başlayaraq dilimizin lüğət tərkibində alınma sözlər leksik yolla yaranan sözlər sisteminin böyük bir qolunu təşkil etmişdir.

Dilin özündə mövcud olan bəzi vasitələr hesabına, yəni dilin öz daxili imkanları hesabına leksik yolla sözyaratma prosesi də mövcuddur. Deməli, dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsi həm daxili, həm də xarici amillər hesabına mümkün olur. Başqa dillərdən alınan sözlər hesabına dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsi xarici amillərə misal ola bilər.

Dilin özündə mövcud olan proseslər, ünsürlər hesabına yeni söz düzəltmə üsulu dilin daxili amilləri vasitəsilə yaranan sözlərə misal ola bilər ki, bu da müxtəlif formalarda təzahür edir.

Azərbaycan dilinin lüğət tərkibində dilin öz daxili imkanları hesabına zənginləşməsi mühüm yer tutur. Buna görədir ki, dilimizin söz qatları içərisində doğma milli sözlərimiz bütün dövrlərdə, dilimiz nə qədər təsirlərə məruz qalsa da, üstünlük təşkil etmişdir.

Yeni məna kəsb etmək hesabına sözyaratma prosesi də leksik yolla söz yaradıcılığına xidmət edir. Bu prosesdə sözlərin çoxmənalılıqdan omonimləşməyə doğru inkişafı əsas rol oynayır. Çoxmənalılıqdan omonimləşməyə keçid nəticəsində sözlər yeni məna kəsb edir. Beləliklə, leksik yolla yaranan belə sözlər vasitəsilə dilin lüğət tərkibi zənginləşir. Bu prosesdə nitq hissələrindən ən çox isim, sifət və feillər rol oynayır. Bu məsələləri geniş şərh edərək S.Cəfərov düzgün olaraq göstərir ki, bu prosesdə yeni sözlər həm eyni, həm də müxtəlif nitq hissələrindən yarana bilər və burada bənzəyiş, oxşarlıq semantikasi üstünlük təşkil edir. Məsələn: *pul* – mübadilə vəsaiti – *pul* – balığın üzərində bərk maddə; *koma* – üst-üstə tökülmüş əşya yığı – *koma* – ev; *ay* – peyk – *ay* – 30 gün; *kalan* – varlı (adam) – *kalan* – çox – kalan iş; *üzmək* – dərmək, qopartmaq (ağacdən meyvəni) – *üzmək* – dənizdə, suda üzmək, əlini üzmək və s.

S.Cəfərov qeyd edir ki, leksik yolla sözlərin əmələ gəlməsində substantivləşmə, atributivləşmə, adverbiallaşma hadisələri də rol oynayır. Lakin biz bu məsələdə müəllifin fikri ilə razılaşıırıq. Çünki göstərilən qrammatik hadisələr leksikaya xidmət etmir, cümlədə qrammatik mənalara xidmət edir. Bu hadisələr cümlədə müvəqqəti xarakter daşıyır. Müəllifin bu fikrə ikili münasibəti diqqəti cəlb edir. S.Cəfərov yazır ki, “*qəhrəman, qoca, gözəl, yaxşı* kimi sifətlərin substantivləşməsi... onları isimlik məfhumuna, yeni leksik vahidə çevirir. *Gözəli çirkindən, yaxşını pisdən seçə* bilmək lazımdır – cümləsində *gözəl, çirkin, yaxşı, pis* sifətləri substantivləşmiş müvəqqəti konversiya yolu ilə isimlik məzmunu kəsb etmişdir”. Lakin demək lazımdır ki, göstərilən sözlərin hər biri müəyyən bir ismə aiddir: *gözəl* adam, *çirkin* adam; *yaxşı* iş, *pis* iş. Göstərilən cümlədə yığcamlıq xatirinə isimlər ixtisar edilir, sifətlər müvəqqəti olaraq isimləşsələr də, ismə çevrilməyiblər, nitq hissəsi kimi sifətdirlər. Lakin müəllifin *göy, ağ* və s. kimi sifətlərin isimlərin atributivləşməsi yolu ilə əmələ gəlməsi fikri düzdür:

Göy (isim) – səma; *göy* – sifət (rəng adı);

ağ (isim) – parça-bez; *ağ* – sifət (rəng adı)

S.Cəfərov yazır ki, adverbiallaşma sayəsində bəzi saylar, xüsusən qeyri-müəyyən saylar öz semantik çalarlığını dəyişir. Məsələn, *az* kitab, *az* danışır; *xeyli* kitab, *xeyli* danışdı və s.

Müəllif həmçinin yazır: “Leksik yolla sözlərin əmələ gəlməsində adverbiallaşma hadisəsi də rol oynayır. Bu hadisə nəticəsində türk dillərində, o cümlədən Azərbaycan dilində sifətlərin zərfə çevrilməsi prosesi baş verir. Məsələn, *iti bıçaq, düz söz, yaxşı xörək* ifadələrində *iti, düz, yaxşı* sözləri sifət olduğu halda, *Su iti axır. O düz danışır. Əli yaxşı oxuyur* cümlələrində *iti, düz, yaxşı* sözləri adverbiallaşaraq hərəkətin tərzini ifadə etmək funksiyasını (zərflik) qazanmışdır” [2, s. 129]. Prof. Y.Seyidov haqlı olaraq yazırdı ki, sifətlər, saylar isimdən və feildən əvvəl işlənəndə sifət, say olaraq qalır, başqa nitq hissəsinə çevrilmir, onlar sadəcə olaraq sintaktik funksiyalarını dəyişirlər. Biz də bu fikrin tərəfdarıyıq: *Düz söz qılınıcdan kəsərlidir* – cümləsində *düz* sifətdir, təyin funksiyasındadır. *Əli düz danışır* – cümləsində də *düz* sifətdir, çünki *düz* sözü ilə *danışır* feili arasında bir maddi əsas – isim nəzərdə tutulub, yəni *Əli düz (söz) danışır*. Feildən əvvəl işlənən *düz* sözü sifətdir, lakin sintaktik funksiyası zərflikdir. Zərflik sifətlə ifadə olunmuşdur.

Substantivləşmə, atributivləşmə və adverbiallaşma kimi qrammatik hadisələr nəticəsində yeni sözlər yaranmır.

Fonetik tərkibin dəyişməsi ilə yaranan sözlər də leksik yolla əmələ gələn sözlərə aiddir. Belə ki, sözyaratma prosesində sözün daxilində hər hansı bir səsin dəyişməsi, yaxud düşməsi hadisəsi ilə əlaqədar yeni sözlər yarana bilər. Bu yolla söz yaradıcılığı qədim dövrlərdə mövcud olmuşdur, ona görə də müasir dildə belə yaranan sözləri aydınlaşdırmaqda çətinlik çəkirik. Lakin dilimizdə səsdəyişməsi nəticəsində yaranan sözlərə az da olsa, rast gəlirik. Məsələn, *uzat* – *uzan*, *göz* – *gör*, *yanan (maq)* – *yarat (maq)*; *qurut* – *qurud*, *dağ* – *tağ* və s.

S.Cəfərovun söz yaradıcılığının bu üsuluna aid göstərdiyi nümunələrin bəziləri məqbul deyil. Məsələn, *O* sözünün *ol* formasından, *su* sözünün *suv* formasından əmələ gəldiyini söyləyir. Fikrimizdə, bu sözlərdə səslərin düşməsi mənanı dəyişməmişdir.

S.Cəfərov leksik yolla sözyaratmanın 6 üsulunu göstərmişdir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz üsullardan başqa, düzəltmə və mürəkkəb sözlərin sadələşməsi yolu ilə yeni sözlərin əmələ gəlməsi kimi üsulları da müəllif məqbul hesab edir.

Düzəltmə sözlərin sadələşməsi üsulu ilə yaranan sözlər düzəltmə söz kökünün öz müstəqilliyini itirib, şəkilçi ilə qarışaraq, tərkib hissələrinə ayrılmayan, yeni məna bildirən sözlərdir:

biç (mək) – *bıçaq*; *oyna (maq)* – *oynaq*, *oyun*; *ayır (maq)* – *ayıran* – *ayran*

Mürəkkəb sözlərin sadələşməsi hesabına sözyaratma üsulu o deməkdir ki, mürəkkəb sözün tərkibindəki sözlərdən biri arxaikləşir, yaxud səs tərkibi dəyişir. Məsələn, *karandaş* – qaradaş; *qarındaş* – qardaş; *qaynana* (qayının anası); dialektlərdə rast gəldiyimiz *az* (ay qız); *əşi* (ay kişi) kimi sözlər də mürəkkəb sözlərin sadələşməsi hesabına yaranmışdır.

Bütün dünya dillərində olduğu kimi, Azərbaycan dilində də leksik yolla söz yaradıcılığı prosesinin dil sistemində mühüm əhəmiyyəti vardır. Hər hansı bir dildə leksik yolla söz yaradıcılığı prosesinin öyrənilməsi onun inkişaf tarixinin düzgün istiqamətini aydınlaşdırmaq, dilin spesifik cəhətlərini üzə çıxarmaq, başqa dillərlə tarixi bağlılığını müəyyənləşdirmək, o dilin başqa dillərlə müqayisəli təsvirini vermək, dilin etimoloji və digər filoloji lüğətlərini hazırlamaq üçün zəmin yaradır. Eyni zamanda söz yaradıcılığı prosesinin öyrənilməsinin klassiklər tərəfindən işlənən bir sıra sözlərin aydınlaşdırılmasında, dil tarixinə aid bəzi qaranlıq məsələlərin üzə çıxarılmasında, leksika ilə qrammatika arasındakı əlaqə və münasibətlərin açıqlanmasında, arxaikləşmiş söz köklərinin bəzi söz köklərində mühafizə edilərək qaldığına nəzər yetirilməsində, leksik yolla sözlərin formalaşmasında qrammatik hadisələrin rolunun öyrənilməsi kimi nəzəri və praktik işlərin həyata keçirilməsində, bütövlükdə dil sistemində böyük rolu vardır.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Axundov A. Ümumi dilçilik. Bakı: Şərq-Qərb, 2006, 280 s.
2. Cəfərov S. Müasir Azərbaycan dili. II hissə. Leksika. Bakı: Şərq-Qərb, 2007, 192 s.
3. Dəmirçizadə Ə. Azərbaycan dilinin üslubiyatı. Bakı: Azərtədrisnəşr, 1962, 272 s.
4. Əzizov E. Azərbaycan dilinin tarixi dialektologiyası. Bakı: Elm və təhsil, 2016, 348 s.
5. Qurbanov A. Müasir Azərbaycan ədəbi dili. Bakı: Nurlan, 2003, 450 s.
6. Розенталь Д.Э., Голуб И.Б., Теленкова М.А. Современный русский язык, Москва: Издательства Айрис, 2009, 443 с.
7. Смирницкий А.И. К вопросу о слове // Вопросы теории и истории языка. Москва, 1962.

Açar sözlər: söz yaradıcılığı, leksik yol, alınmalar, dialekt, yeni məna, leksik tərkib.

Шахла Ханкиши кызы Алиева

Роль слов, образованных лексическим способом, в языковой системе

Резюме

Всестороннее исследование какого-либо языка вызывает необходимость глубокого изучения словообразовательного процесса. Обогащение словарного состава языка зависит от динамичности словообразовательного процесса. Словообразовательный процесс реализуется тремя способами: лексическим, морфологическим и синтаксическим. В статье на основе конкретных фактов и примеров из диалектов и говоров, заимствованных слов, выпадения и чередования звуков рассматриваются единицы, образованные лексическим способом. В то же время освещается роль слов, образованных лексическим способом, в языковой системе.

Ключевые слова: словообразование, лексический способ, заимствования, диалект, новое значение, лексический состав.

Shahla Khankishi gizi Aliyeva

The role of the lexically formed words in the language system

Summary

A comprehensive research of any language necessitates a deep study of the word formation process. The enrichment of the vocabulary of the language depends on the dynamism of the word formation process. The word formation process is implemented in three ways: lexical, morphological, syntactic ones. The article deals with the lexically formed words that are analyzed on the basis of the concrete facts and examples from the dialects and patois, borrowings, elision and alternation of sounds. At the same time, the role of the lexically formed words in the language system is highlighted.

Keywords: word formation, lexical way, borrowings, dialect, new meaning, vocabulary